

Moğol Sömürüsüne Karşı Bir Başkaldırı: Konya Muhafızı

Ahi Ahmedşâh*

Mazlum Şahin DEMİR**

Makale Bilgisi	ÖZET
Makalenin Geliş Tarihi: 08.11.2020	3 Temmuz 1243 tarihinde gerçekleşen Köseadağ Savaşı sonrası Diyar-ı Rum toprakları Moğol sömürüsü-ne açık hale geldi. Selçuklu hanedanı kendi iç çekişmesiyle hemhal olurken Moğollar Anadolu'yu istilâ etmekten geri durmadılar. Büyük yıkımlar gerçekleştirerek Türk ahalinin tepkilerini çektiler. Bu duru-ma şikâyetler gecikmedi. Cimri isyanıyla Türkmenler en ciddi tepkiyi ortaya koyarak Konya'yı ele ge-çirdiler. Fakat Konya kadısı Sîraceddin Urmevî ve Ahi Ahmedşâh'ın çabalarıyla Konya geri alındı. Böy-lece müverrihler ilk defa Ahi Ahmedşâh'ın ismini anmışlardı. Ahi Ahmedşâh Konya'daki Ahilik teşkilatı-nın lideri idi. Onun şöhreti Geyhatu'nun Konya önlerine gelmesiyle pekişecekti. Nitekim onun sayesinde Konya, Moğollar tarafından işgal edilmekten kurtuldu. Bu sebeple Ahi Ahmedşâh, Konya muhafızı olarak anıldı. Moğolların Selçuklu devletine tamamen el koymasıyla zulüm, tahakküm ve soygun devri başladı. Bu sırada yine ortaya Konya muhafızı çıktı. Moğolların Anadolu valisi Fahreddin Kazvinî'ye tepki koyarak onun öldürülmesinde dolaylı da olsa pay sahibi oldu. Ahi Ahmedşâh, Gazan Han'ın elçisi-nin zulmü sonrası onu Konya'dan çıkarması ile üstünlük vazifesini daha da kuvvetlendirdi. Fakat bu du-rum onun ölümüne sebep olacaktı. Nitekim Moğollara yaranmak isteyen Şarapsâlâr tarafından usulsüz-ce katledildi. Bu durum Konya'nın tamamen sahipsiz kalmasına sebebiyet verdi.
Makalenin Kabul Tarihi: 22.12.2020	Anahtar Kelimeler: Moğollar, Selçuklular, Ahi Ahmedşâh, Konya, Fahreddin Kazvinî

A Challenge Against the Occupation of the Mongols: Connection of Konya Akhi Ahmadshah

ABSTRACT

After the Köseadağ War, which took place on July 3, 1243, the Anatolian lands became open to the Mongol exploitation. While the Seljuk dynasty was in favor of its internal conflict, the Mongols did not retreat from invading Anatolia. The Mongols caused great destruction and drew the reactions of the Turkish people. There have been complaints. With the Siyavush rebellion, Turkmens showed the most serious reaction and seized Konya. But Konya was taken back by the efforts of Sîraceddin Urmevî of Konya and Ahi Ahmadshah. Thus, the first time, the authorities called Akhi Ahmadshah's name. Akhi Ahmadshah was the leader of the Akhi organization in Konya. His reputation was to be strengthened by the arrival of Geyhatu in front of Konya. As a matter of fact, Konya survived from being invaded by the Mongols. For this reason, Akhi Ahmadshah was called as the guardian of Konya. When the Mongols took over the Seljuk state completely, the period of oppression, domination and robbery began. Meanwhile, the guard of Konya came out again. He reacted to the Anatolian governor Fahrettin Qazvini, who had indirectly participated in the killing. Akhi Ahmadshah further strengthened his mission as Gazan Han's ambassador removed him from Konya after the persecution. But that would have killed him. Indeed, he was massacred by the Sarapsalar who wanted to use the Mongols. This situation left Konya completely unattended.

* Bu makale 18-19. 04. 2019 tarihlerinde Van'da düzenlenen Bilhikem 2. Sosyal Bilimler Öğrenci Sempozyumunda sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Van/Türkiye. E-posta yazantarih@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3970-6310

Keywords: The Mongols, Seljuks, Akhi Ahmedshah, Konya, Fahreddin Qazvini

GİRİŞ

Selçuklular, tarihe temayüz edildiği andan itibaren yaklaşık olarak üç asır hüküm süren Kınık boyundan bir hanedandır (Fazlullah, 2013: 70). Onlar çok kalabalık, sayısız mal ve mülk sahibi, haşmetli, şevketli ve tam donanımlı muntazam bir ordu teşkilatına sahiplerdi (Nîşâbü'rî, 2018: 76). Bataklık ve kamışlıktan meydana gelen Buhârâ, hanedanın ilk yerleşim alanlarından idi (Duman, 2013: 78). Selçuklular, Hazar çevresinde ve Mâverâünnehir dolaylarında çadırlara sahiplerdi. Burası Nerşahî (2013: 17), Câhız (2017: 50-51) ve Beyhakî'nin (2019: 185) kaydıyla Horasan; İbn Havkal (2017: 369-370), Ebü'l-Fidâ (2017: 373) ve İbn Fazlan'ın (2016: 26) kaydıyla Mâverâünnehir şehirlerinden biridir. Mukaddesi (2015: 265-266) ise "Burası Türklerin serhaddi, Oğuzların kalkanı, Rum'un korkulu rüyası, Müslümanların medâr-ı iftâharı, istikrarın beşiği; Mekke ve Medine'nin garantisidir", dedikten sonra Maşrik bölgesi adı altında bu bölgeyi sınıflandırmıştır.

Malazgirt zaferi sonrası Selçukluların çadırları bu coğrafyanın dışına taşdı. Dillere Turan'ın (2018: 161) ifadesiyle "Türkistan halkı kadar servetini hayır, din ve cihad yolunda harcayan başka bir millet yoktur" söylemlerinin yansıması Türklerin İslâm ülküsüne ne derece bağlı olduklarını göstermektedir. Ayrıca Horasan'ın aslan yavruları olduğu sürece bunun gerçekleşmeme imkânı da yoktu (Urfalı Mateos, 2000: 142). Nitekim Sultan Alparslan'ın Malazgirt zaferi (26 Ağustos 1071) sonrası tarihin akışı içerisinde birçok millete, ırka, dine ev sahipliği yapan Anadolu'nun geleceği Türklere miras bırakılmış idi (İbnü'l-Cevzî, 2011: 186; Psellos, 2014: 265-266). Keza cihangirlik davası üzerine Diyar-ı Rum kapılarının Türklere açılması sonucu Türkiye Selçuklu Devleti, Kutalmışoğlu Süleymanşah önderliğinde kuruldu (1075). Bu durum Fırat'ın batısına geçen ilk özgür Türk olan el-Âdil, Âdilü'Nûrî, Ebu Şucâ Sultan Alparslan'ın yüce gayesiyle ortaya çıktı (Azîmî, 2006: 22; İbnü'l-Adîm, 2011: 10; El-Hüseynî, 1999: 20; Piyadeoğlu, 2018: 240). Nitekim O, "Ben nefsimi Allah'a adadım. Benim için şehitlik de muzaffer olmak da bir mutluluktur", diyerek bunu elde etmişti (İbnü'l-Adîm, 2014: 27). Zafer haberi Bağdad'a ulaşınca davullar çalınıp borular öttürülerek sevinç gösterileri yaşanıyordu (A. İbnü'l-Cevzî, 2014: 105). Onun ardılları aynı gayeye hizmet ederek 1176 Myrokephalon Savaşı'nı kazanarak Anadolu'ya Türk diyarı anlamına gelen Türkiya denilmeye başlanmasına hizmet ettiler (Kinnamos, 2001: 150). Bu ifadeyi ilk olarak 1245-1248 yıllarında Anadolu'ya gönderilen bir keşişin eserinde görüyoruz. Moğolların zalimliğinden bahseden keşiş daha sonra bu ifadeye yer verir: "Öte yandan, en gençleri kendilerine tabi kentler boyunca, yani Gürcistan, Türkiye, İran, Büyük ve Küçük Ermenistan'da, bizzat topluluk bağlarının sakındıkları dışında, kadınları alır kaçırmalar" (Quentin, 2006: 18). Türklerin Anadolu'nun tek egemeni haline gelmeleri elbette gerçekleşecekti. Kaderin tarihe hükmetmesi tam da bu noktada belirginleşir. Bizanslı vakanüvisin diline yansıyan şu ifade bu durumu açık bir şekilde ifade eder: "Ve Türkler de yeniden sükun ettiler; daha çok askerleri vardı ve daha güçlü idiler" (Bryennios, 2008: 52).

Yaklaşık 233 yıl Anadolu'da egemenlik süren Türkiye Selçuklularına en ağır darbeyi Moğollar vurdu. Bundan başka Türkler Bizans ile de mücadele halinde idi. Bu devlet Anadolu'dan gelen vergi gelirleriyle zenginleşen ve Benjamin'e (Benjamin ve Petachia, 2013: 34) göre bu gelirlerle muazzam bir yapı olan Ayasofya Kilisesi'ne sahipti. Onun ifadesiyle; "dünyada bu servetin benzerine (Ayasofya'nın zenginliğine) başka kiliselerde rastlamak mümkün müdür bilemiyorum", bu denli şaşırان seyyah zenginliğin boyutunu ve Anadolu'nun önemine değinmektedir. 3 Temmuz 1243 tarihinde gerçekleşen Köseadağ Savaşı sonrası Selçuklu Türkiye'si, Moğolların sömürüsüne maruz kaldı (Demir, 2017: 243-244; 2018; 10-11). Özellikle Anadolu'nun doğu sahalarında etkin olan Moğollar XIII. asrın son demlerinde Baycu Noyan'ın -Mîrhând'a (2015: 272) göre Emir Taycu- fetihleriyle Anadolu'nun diğer kesimlerinde de etkin olmaya başladı (Müverrih Vardan, 2017: 100). Moğolların bu tahakkümü karşısında II. Gıyaseddin Keyhüsrev savaş alanından kaçmasına rağmen Türkmenlerin önderliğinde isyanlar baş gösterdi (Abu'l-Farac, 2011: 19-20). Fakat kalıcı olamayan isyan hareketleri Selçuklu-Moğol orduları tarafından bastırıldı. Köseadağ hezimetini ifade eden

Mustafa Alican şu görüşte bulunur: “1243’te Köseadağ’da Türkiye Selçuklularını tarihin gördüğü en kolay bozgunlardan biri ile kendilerine boyun eğdirerek Anadolu coğrafyasını askerî, siyasî ve ekonomik manada tahakküm altına aldılar” (Alican, 2016: 17-18).

İslâm dünyasında Moğol zulmüne maruz kalan sadece Anadolu değildi. Çünkü Moğollar şimdi de İbn Cübeyr’in deyimiyle *Esenlik Kenti Bağdat’a* göz dikmişlerdi. Bu şehrin öneminden bahseden seyyah şu ifadeden bulunmaktan da kaçınmaz: “Allah korusun, buranın güzelliklerinden başkalarının ilgisini çekmesinden korkulur” (İbni Cübeyr, 2017: 159). Öngörüler, söylemler elbette yerine gelecektir. Keza onun ziyaretinden yarım asır sonra esenlik kenti Bağdat Moğollar tarafından yerle bir edildi ve güzelliğinden hiçbir eser kalmadı.

Anadolu’nun Türkleşmesinde en önemli paylardan biri XIII. asırda Ahiyan-ı Rum denilen kesime aittir. Nitekim Anadolu Erenleri olarak anılan zümrelerden olan Ahiler bu görevlerini layıkıyla yerine getirmişlerdir. Bağdat’ın harabe haline gelmesinden evvel Sadreddin Konevî’nin babası Mecdüddin İshak Bağdat’a elçi olarak gönderildi. Onun, yanında Evhadiddün Kirmanî, Ahi Evran, İbnü’l-Arabî gibi dönemin önde gelen âlim ve tasavvuf ehlini Anadolu’ya getirmesiyle fütüvvet teşkilatının yapılanması bu topraklarda ortaya çıktı. İlme büyük önem veren Selçuklular Anadolu’daki şeyhlere maaş vermekten de geri durmamışlardır (Turan, 2014: 57). Bizzat siyasetnâme yazarının söylemiyle; “memleket kadılarının iş durumlarını tek tek bilmeleri, onlardan her kim âlim, dindar ve kanaatkar ise, gönlü hıyanete kaymaması için onlardan her birine liyakatleri ölçüsünde aylık vermeleri gerekir” (Nizâmü’l-Mülk, 2016: 35). Buna bir diğer örnek ise ünlü seyyah Nâsır-ı Hüsrev’in Çağrı Bey’in kâtiplerinden olmasıdır (Nâsır-ı Hüsrev, 1967: 3). Esenlik kentinden (Bağdat) gelen âlimlerden olan Evhadiddün Kirmanî şahsında fütüvvet teşkilatı damadı tarafından Ahiyan-ı Rum’a dönüşecek idi. Ayrıca Kirmanî’nin kızı olan Fatma Bacı ise Bacıyan-ı Rum olarak anılan Anadolu bacılarının ortaya çıkmasında üstün rol oynamıştır. İbnü’l-Arabî ve onun en gözde talebesi Sadreddin Konevî ile Anadolu’da münzevî hayat tarzını öngören tasavvuf ehlinin öğretileri de Anadolu’da yerini almıştır. İşte bu sebeple Mecdüddin İshak Anadolu Erenleri’nin baş mimarıdır demek yerinde olacaktır.

Ahiler Moğollar karşısında yer alan, en önde gelen zümreyi teşkil ediyordu. Ermenilere göre Hz. İbrahim’in eşi olan Hacer, Hz. İshak’ın oğlu Esav ve Ketura soylarının karışımından türeyen Moğollar girdikleri şehirleri harabeye çeviriyorlardı (Aknerli Grigor, 2012: 16). Ermeni müverrihlerden Kiragos’un (2009: 37) deyimiyle: “Yağmaya susamış olan bu kâfirler, hiçbir şeyden korkuları olmadığından, ihtiyatlarını bozmayıp diğer yerlerde yaptıkları muameleyi bunlara (Kars ahalisi) da tatbik ettiler. Burada servet ve samanı yağma, şehri tahrip edip ahalisinin bir kısmını öldürerek bir kısmını da esir ettiler.” Aynı zamanda Moğol sömürsü kaydını tutanlardan el-Ömerî (2014: 132) ise şöyle bir ithamda bulunur: “Selçukluların son zamanlarında diyar-ı Rum ihtişam ve azamet yurdu, eğlence ve zevk-ü safa meclisi idi. Halk gününü gün ediyor, zevk içinde yaşayıp gidiyordu. Fakat sonraları dünyanın her yerini dolduran Cengizhan oğulları buraya çıkageldiler. Ancak, onlar Selçuklu bakiyelerini Rum sultanı olarak yerlerinde bıraktılar ve onların yanında yanlamasına uzanmış olan aslanlarını dizginleyecek, sütleri onların istedikleri gibi sağacak yöneticiler atadılar”. Onların direnişleri ile Moğolların temel gayeleri kayıtsız kalmaktaydı. Fakat buna rağmen Moğol valileri Ahi Evran’ı hapsetmekte geri durmadılar. Dönemin en şerefli Celâleddin Karatay’ın onu hapisten çıkarması ise Ahilerin meşruluğundaki kritik noktayı ifade eder. Bu sebeple Ahi Ahmedşâh’a gelinen süreçte Türk kimliği fütüvvet ruhuyla kavrulmuş ve Ahi Ahmedşâh’a tezahür etmiştir.

Cimri Vak’ası ve Ahi Ahmedşâh

Ahi Ahmedşâh müverrihlerin dillerine ilk defa Cimri Vak’asında yansıdı. Bu olayda başrol oynayarak ileride şöhret arz edecek yolda ilk olgusunu gerçekleştiriyordu. 1277 senesinin 15 Mayıs’ında Konya Türkmenlerin egemenliğine girdi (Demir, 2018: 58). Karamanoğlu Mehmed Bey ve Sultan II. İzzeddin Keykavus’un oğlu Siyavuş önderliğinde hükümet darbesi gerçekleşti. Babasının tahtı bırakıp Antalya, Konstantinopolis ve Altın Orda ülkesine gitmesini göze almayan oğuldu Siyavuş (Turan, 2014: 283). Nitekim II. İzzeddin, Moğollar ile

sıhriyyet yoluyla akrabalık kuran VIII. Mikhail tarafından Enez Kalesi'ne hapsedildi (Ayönü, 2014: 268-269). Daha sonra da Altın Orda hanı Berke tarafından kurtarılarak kendi ülkesine götürüldü. Bu olayın gerçekleşmesinde Berke Han'ın İslâm'ı kabul etmesi ve İlhanlılara karşı cephe alması rol oynadı (El-Cûzcânî, 2016: 181-182; Baybars el-Mansûrî, 2016: 27-28). Hatta o, Memlûk sultanı Baybars ile ittifak girişiminde bulunarak Hülâgü'yü bertaraf etmek istiyordu ("Baybars Tarihi 'Al-Melik-Al Zahir (Baybars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi'", 2000: 8).

Konya'ya giren Türkmenlerin meşrutiyetini tanıyanlardan biri de şehrin ahisi Ahmedşâh ve etrafındakilerdi (İbn Bibi, 2014: 636). Osman Turan'ın ifadesi ile: "*Karamanoğlu Mehmed Bey onun önünde yer öpüp biât ediyor; Selçuklu hanedanına bağlı bulunan Konya'nın ileri gelenleri ve bu arada Ahi Ahmedşâh ve İğdibaşı Fahreddin Bey de kendi adamları ile gelip eski sultanlarının oğluna biât ve yemin ediyorlardı*" (Turan, 1998: 561). Aynı zamanda şehrin kadısı Sîraceddin Urmevî de kaynaklarda yer almamasına rağmen bu durumda yeni hükümdarı selamlıyordu. Siyavuş, sultan olarak tacı sahiplenirken Mehmed Bey de vezirlik koltuğuna oturdu. Bu ikilinin yaptığı ilk iş dîvân kurdurmak oldu. Şemseddin İsfehânî'ye nispeten Fars kültürünü yerler altına alan ifadeler burada karara bağlandı. Keza verilen ferman hükmüne göre; "artık dergâhta, bargâhta, dîvânda, mecliste Türkçeden başka dil konuşulmayacak" idi. Türkmen unsurunun halk nezdinde itibar göstermesi Türkçenin de meşruluğuna katkıda bulunmuştu. Durumu ifade eden Cahen (2002: 267) şöyle demektedir: "*Bu arada çok ilginç bir olay yaşandı. Beratlar Türkçe yazılmaya başlandı. Olaya aslında Türkmenlerin Arapça ve Farsça bilmemeleri yol açmıştı; bu asıl nedenin yanında, topluma egemen olan melez Müslümanlara karşı duyulan tepki de vardı. Beratların Türkçe yazılması ne Selçuklular ne de Moğollar döneminde rastlanan bir olay değildi, ilk kez görülüyordu*". Fakat bu uzun sürmeyecek ve sonunda taht yeniden Moğol sömürsü altında III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e geçecekti. Tabi bu hükmün azledilmesinde Ahi Ahmedşâh'ın da parmağı vardı. Keza o bizzat Türkmenlere karşı şehrin müdafaası için mancınık ve arrâde yaptırdı. Askerî bakımdan devrinin en büyük gücü olan Türkiye Selçuklularının muhasara aletlerine sahip oldukları bilinmektedir (Göksu, 2010: 352). Ahmedşâh kendi etrafında toplanan ahileri de asker olarak surlara yerleştirdi (Turan, 1998: 566). Kısa sürse de İran ve Fars geleneğine en büyük darbeyi Oğuz ve Türk mefkûresine sahip çıkan Kahramanoğlu Mehmed Bey ve Siyavuş b. İzzeddin vurmuştu. Babası ise Pachymeres'in ifadesiyle: "*ömrünü topraklarına geri dönebileceği günü bekleyerek tüketen bu hükümdar, artık umutlarından vazgeçmişti*" (Pachymeres, 2016: 45).

Kendi ifadesiyle Kirmanlı olan Şeyh Evhadü'd-din-i Kirmanî'nin takipçisi olan Kadı Sîraceddin Urmevî'nin bu olaydaki faktörü bariz bir şekilde ortaya çıkar (Kirmânî, 1999: 13; Bayram, 2005: 87). Keza hitabetin her türlü hazzını üzerinde taşıyan âlim-filozof-kadı olan Urmevî Cimri Vak'ası'nın bertaraf edilmesinde en mühim görevi üstlenmişti. Nizâmî'ye (2016: 23) göre: "*Kâtiplik, öyle bir sanattır ki halk arasında sohbet etme, danışma, hasımlık yöntemiyle muhataplardan yararlanır, hitabet ve belagatin karşılaştırılmasını kapsar. Övgü, hile, düzen, şefkat, kışkırtma davranışları büyük kılar, meşguliyeti küçük kılar, özür ve azarlama tarzını, sağlam hükümleri, öncekileri anmada yapma, ilk ve daha uygun bir şekilde yerine getirmek için her olayda sözün tertip ve düzenini aşikâr kılar*". Bu vasıflara sahip olan ve Mevlânâ hazretlerinin cenaze namazını kırdırarak ün salan Kadı Urmevî ve Niğdeli Kadı Ahmed'in ifadesiyle muhakkiklerin sultanı, kadıların kadısı, sonrakilerin Şâfî'si, Darü'l-Mülk Konya'nın hâkimi, Sirâcü'l-mille ve'd-din, layıkıyla kullanıma bu olayda özen göstererek tarihin kadere karşı yanılmasına sebebiyet vermiştir (Sipehsâlar, 2011: 136; Niğdeli Kadı Ahmed, 2015: 235).

Geyhatu ve Ahi Ahmedşâh

Türkiye'den sonra, Tatarların diyarına girdik ve orada korkutucu görünümlü ve muazzam bir halk olan Tatarları bulduk

Ricoldus de Monte Crucis

Moğol valisi olarak atanan Geyhatu Anadolu'ya gelirken gayesi Konya'yı işgal etmek idi. Carpini'nin (2018: 44) ve Rubruk'un (2019: 42) seyahatnâmesine de yansıyan göçebe topluluk olan Moğollar karşısında yer alan Ahi Ahmedşâh on yıl evvelki olaydan ders almış olsa gerektir. Keza on yıl önce Moğolların yanında yer alırken şimdi de tam zıddı hareket içerisinde olmuştur. Fakat bizce bu durumu onun Konya sevgisinde aramak gerekir. Nitekim Ahi Ahmedşâh'ın tek gayesi ve rüyası Konya'nın istikbalidir. Bu amaca hizmet ederek büyük bir cesaret ile Geyhatu'nun yanına tek başına giden Ahi Ahmedşâh onu durdurarak Konya'ya zeval gelmesine engel olmuştur. Aynı zamanda Turan'ın (1998: 588) ifadesiyle *"Konya ahilerinin reisi Ahi Ahmedşâh çok zengin ve emrinde birkaç bin asker bulunuyordu. Ahi Ahmedşâh ve mensupları Konya ileri gelenleri payitahtın önünde 50.000 kişilik ordusu ile konaklayan Geyhatu'yu hediyeler götürerek istikbal ettiler. Moğol kumandanı iki-üç bin kişi ile Konya'yı ziyaret etmiş ve Ahi Ahmedşâh'ı da kendisine baba yapmıştır."*

Bu olayın perde arkasında yatan sebebi belirtenler aynı zamanda Mevlânâ'nın etrafındakilerdir. Ahmed Eflâkî'nin anlatısıyla aslında Geyhatu'yu durduran Mevlânâ hazretleridir. Bu olayı ondan alıntılacak olursak: *"Mevlânâ'nın ölümünden sonra, Keygatu Han, büyük bir ordu ve mühimmat ile Konya kapılarına geldi. Elli bine yakın savaşçı ile Konya sahrasına indi. Maksudı şehri yağma etmek ve ahalisini öldürmekti"* (Eflaki, 1973: 74). Daha sonra rüyasında Mevlânâ'yı gören Moğol valisi onun boğazını sıkarak Konya'da ne işin var sualinde bulundu. Bunun üzerine uyanan Geyhatu tövbeler etti. Bu olayın aslını öğrenmek için şehrin ahalisine haber saldı. Keza onun Mevlânâ hakkında herhangi bir bilgisi yoktu. Geyhatu'nun karşısına Ahi Ahmedşâh çıktı. Onun yanında kimsecikler olmamasına rağmen birini gören Geyhatu'nun bunun kim olduğunu sorunca tarif sonrası Ahmedşâh: *"Ey cihan sultanı! Öyle bir sultanın yüzünü ancak hanın mübarek gözü görebilir. O, bu topraklarda gömülü olan Belh'li Bahâ Veled'in oğlu Mevlânâ Celâleddin'dir,"* dedi (Eflaki, 1973: 74-75). Bunun üzerine Geyhatu Konya kuşatmasından vazgeçerek Ahi Ahmedşâh'ı kendine baba yaptı.

Taht Mücadelesi, Türkmenler ve Ahi Ahmedşâh

Bugün Abbasoğulları'nın tahtı üzerinde bir Yahudi vali oturmaktadır. Bakınız, İslâmiyet ne kadar alçaldı! Bununla beraber Müslümanlar kötülüklerinden ve istibdatlarından zerresini eksiltmiyorlar.

Bar Habreaus

Geyhatu'nun valiliği meselesinden sonra Moğolların Anadolu'yu işgal politikalarında değişme olmadı. Kana susamış gibi yöreyi ellerinde tutuyorlar ve her türlü nimetlerinden de faydalanıyorlardı. Bir bakıma bu duruma tepkisiz kalmak istemeyen Türkmen beyleri de etraflarındaki topluluklarla beyliklerin teşekkülünü oluşturuyorlardı. Yani Moğol tahakkümü Anadolu beyliklerinin ortaya çıkmasını sağlamıştı. Ayrıca Moğol zulmü bir bakıma Anadolu kültür çehresine katkıda bulundu. Nitekim Moğolların Abbâsîlere son vermesiyle Dimaşk ve Bağdad âlimleri Anadolu'yu kurtuluş olarak görmüşler ve akın akın buralara gelmişlerdi. Anadolu Erenlerinin baş mimarı Mecdeddin İshak önderliğinde fütüvvet fikrinin Anadolu'ya gelmesini sağlayan atabeg, ayrıca yanında dönemin önem arz eden kişiliklerinden olan İbnü'l-Arabî, Evhadeddin Kirmanî, Ahi Evran adıyla tanınan Nasireddin Hoyi'yi bu topraklara getirdi.

Onların telkinleri ile Anadolu'da milletperver bir kesim oluşurken, Türkiye Selçukluları da belki bu fikir ekseninde tarih sahnesinde ömrünü uzatmış oluyordu. Nitekim 70 yıllık yıkılış evresi de bu tezimize somut bir yanıt olarak verilebilir. Aynı zamanda Moğolların Anadolu çehresinde millî kimliklerinden ödün vermeleri de sağlam bir Türk-İslâm mefkûresinin olmasından kaynaklanmaktadır. Bu mefkûre dinî, sosyal ve siyasal kurumlarıyla asırlarca Türk toplumuna hizmet etmiş ve millî birliğin günümüzde hala canlılığını korumasına doğrudan etkisi olmuştur.

Ahi Ahmedşâh millî birlik adına tarih sahnesinde bir kez daha karşımıza çıkmaktadır. III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in öldürülme meselesinden sonra annesi tarafından memleket onun iki oğlu ve Mesud arasında

taksimi istendi. Bu fikrin icrası için Karamanoğlu Güneri Beye ve Eşrefoğlu Halil Beye adam gönderilerek Güneri Beye beylerbeylik, Halil Beye de saltanat naibliği vaad edildi. Ahvalin farkına varan Sahib Ata Fahreddin valide sultanı yatıştırmaya çalıştı. Fakat durum daha da kötüye giderek iki taraf arasında ölenler oldu. İşte tam bu esnada Ahi Ahmedşâh ve Konya kadısı araya girerek çatışmayı önlediler. Bu sırada Karaman ve Eşref oğullarından mürekkep bir ordu Konya önlerinde görüldü. Cimri vak'asında olduğu gibi Türkmenler yine Konyalılara karşı savaşıyordu. Fakat bu defa etkili bir saldırı olmadı ve durum bertaraf edildi.

Fahreddin Kazvinî ve Ahi Ahmedşâh

*Allah'ım sen Konya'ya verdiğin zahmetleri gider,
Konya'yı küçük bir şehir sayma!
Çünkü buradan adaletli davranan kurtuldu,
Zulmeden ise domuz gibi geberdi.
Sultan Veled*

Fahreddin Ali Sahib Ata'nın vefatı sonrası Moğollar Anadolu'ya tamamıyla el koydular. Bu durum Mâverdî'nin (2016: 70) bahsettiği adil kavramından nasibini almayan sömürü erbabı Moğollar tarafından Anadolu'ya valilerin atanmasına sebebiyet verdi. Zaten daha önceden Fransa kralı IX. Louis ile Müslümanlara karşı ittifak yapmak isteyen Moğollar niyetlerini önceden belli ederek şimdi de amaçlarına ulaşmışlardı (Joinville, 2016: 210). Fahreddin Kazvinî Kayseri'den uclara kadar uzayan Anadolu'nun batısını, Emirşâh da Sivas, Tokat, Kastamonu, Sinop ve Samsun sahillerini idaresi üzerine aldı. Emirşâh'ın adil bir vali olduğu ve onun memleketlerinde huzurun hüküm sürdüğü belirtilir (Turan, 1998: 593-594). Fahreddin Kazvinî'ye -Hoyî'ye (2018: 80) göre Moğolların atadığı vezir ait memleketlerde de baskı, zulüm ve asayişsizlik hâkim olduğundan halk sık sık yurtlarını terk ederdi. Ahmed b. Mahmud (2011: 310) bu durum hakkında itaate karşı gelenlerin Kazvinî tarafından öldürüldüğünü belirtir. Ayrıca Aksarayî'ye göre o; "her ne kadar ilimlerden nasibi yoksa da konuşması son derece akıcı idi" (Aksarayî, 2000: 119). Anadolu'nun bu kötü meziyeti elbette tepkisiz kalmayacaktı. Fahreddin Kazvinî kendilerini karşılamak için şehrin ahilerine buyruk verdi. Ahilerin başında bulunan Ahmedşâh kalabalık bir zümre ile valinin karşısına çıktı. Fakat vali bu sefer de Ahi Ahmedşâh'a bu kadar kalabalık geldiği için kızılıyordu. Anonim Selçuknâme'de de yer alan bu olayı yazar şu şekilde ele alır: "Şehrin önde gelenlerinden Ahî Ahmed Şâh, şehrin kethudâları ve gençlerinden oluşan bir toplulukla Sâhib Kazvinî'ye gitti. Kendi durumlarını ve onun getirmiş olduğu bid'atları arz ettiler. Sâhib Kazvinî, yüzünü Ahî Ahmed Şâh'a dönerek şöyle dedi: 'Bu kalabalığı benim başıma sen topladın!' Ahî Ahmed de, 'Bunlar fakir, zayıf ve başlarına çok ağır yük konmuş kimselerdir. Hallerini arz etmeye geldiler!' dedi. Kazvinî, Ahî Ahmed Şâh'a ağır sözler söyledi. Kalkıp sultanın yanına gitmek üzere hiddetle atına bindi. Şehrin ahalisi hep birden bağıştılar" (Anonim, 2014: 58). Durum bu vaziyette iken Ahmedşâh valiye karşı tavir koyarak sultanın huzuruna gitmek için onun yanından ayrıldı. Etrafındaki kalabalık zümre de onu takip etti. Bunun üzerine bu mesele İlhan Argun'un kulağına gitti. Onun elçileriyle vali Fahreddin Kazvinî derhal Tebriz'e götürüldü. Bu sırada İlhanlı veziri Yahudi Sadüddeve ile arası bozulan Kazvinî bizzat onun kışkırtmasıyla Argun tarafından kellesi Van yakınlarında vuruldu. Böylece Fahreddin Kazvinî'nin Anadolu'daki vezirliği 1291'de son buldu.

Fahreddin Kazvinî ile birlikte Emirşâh da Argun tarafından çağrılmıştı. Argun onun da kellesini alma peşindeydi. Fakat Argun'un yanında bulunan Kutbeddin Şirazî tarafından Emirşâh'ın vaziyetleri övülmüş ve onun hatırına Emirşâh'ın kellesi kurtulmuştu. Tabi burada en büyük tepkiyi koyan Ahi Ahmedşâh'ın yine

Konya muhafızı olarak ortaya çıktığı görülebilir. Keza onun tepkisi sonrası Anadolu bu zalim validen kurtuldu.

Hamdullah Müstevfi-i Kazvinî'nin amcası olan Fahreddin Kazvinî'ye (2018: 383) göre Yahudi Saduddevle'nin inkırazıyla öldürdü. Onun ifadesiyle: *"İbn Keykavus, Kırım'dan gelmişti. Argun Han'ın fermanıyla saltanata geçti... Vezirlik amcamın oğlu merhum saadetli Fahreddin-i Müstevfi'ye verildi. O, iyi tedbirleriyle o topluluktan bazılarını itaate soktu. Bazılarının da keskin kılıcıyla hayat damarlarını kesti. Rum ülkesini diğer ülkelerin kışkandığı bir yer haline getirdi. Argun'un veziri Sa'dü'd-Devle Cehud'un suikastıyla şehitlik derecesine ulaştı."* Bir başka yerde de Fahreddin hakkında yazan Tarihi Güzide yazarı, Saduddevle'nin Fahredin'i kışkandığını belirtir (Kazvinî, 2018: 483-485). Nitekim ona göre Saduddevle onu rakibi olarak görüyordu. Bizzat kendi ifadesiyle; *"Her ne kadar onların arasında eskiden düşmanlık yoksa da nefsinin kötülüğü, Yahudi kini ve makam sevgisi, ona bu işi yaptırıyordu"* (Kazvinî, 2018: 483-485). Hamdullah Kazvinî, yine Argun'un sarhoş olduğu bir vakit ondan izin kopararak Kazvinî'nin kellesini vurduğunu belirtir (Kazvinî, 2018: 483-485). Nitekim beş yıl önce iftira sonucu Ata Melik Cüveynî'nin hayatta kalan tek oğlu Şerefeddin Harun'un ölümüne sebep olması onun da ektiğini biçeceği anlamını taşıyordu (Cüveynî, 2013: 43-44). Ki öyle de oldu.

Ebu'l-Ferec'in (1987: 623) ifadeleri de Hamdullah Müstevfi'ye yakındır. O bizzat Yahudilerin etkisinden bahsederek şu ifadelerde bulunur: *"Bugün Abbasoğulları'nın tahtı üzerinde bir Yahudi vali oturmaktadır. Bakınız, İslâmiyet ne kadar alçaldı! Bununla beraber Müslümanlar kötülüklerinden ve istibdatlarından zerresini eksiltmiyorlar."* Tabi bu hâkimiyet sahası 1291 yılına kadar sürecektir. Argun ölünce Saduddevle onun ölümünden sorumlu tutulacak ve Yahudiler katledileceklerdir. Ebu'l-Ferec'e göre (1987: 637): *"Nihayet Argun Ocak ayının sonunda haftanın dördüncü günü (M.1291) ölünce, Yahudiler her yerde Allah'ın gazabına uğradılar. Sahib-i dîvan Sa'düddevele hemen orada öldürüldü."* Aynı zamanda bu iki hemgörüşe bir de Reşidüddin Fazlullâh (2013: 170) katılır: *"Sadüddevele'ye deki, her üçünü de çağırınsınlar –yani Emirşâh, Fahreddin Müstevfi ve Hacı Leyla'nın oğlu- diye işaret etti. Çünkü her üçü de Rum'da tutuklayıp getirmişlerdi. Mevlânâ Kutbeddin, Emirşâh için Sadüddevele ile tartıştı. O, padişâhının arkasından koşturup onun canını kurtardı. Hacı Leyla'nın oğlunu öldürdüler. Fahreddin'in başına muhafız tayin edip bir hafta sonra şehid ettiler."*

Fahreddin Kazvinî öldürülmesinde Sadüddevele etkili olsa da en büyük sebep Ahi Ahmedşâh ve yandaşlarının tavrıdır. Onların bu tavrı Anadolu'yu ve Konya'yı kısa süreliğine de olsa Moğol tahakkümünden kurtarmıştır. Ayrıca bu olayın bir diğer etkisi de İlhanlılara yansımıştır. Keza olay sonrası Sadüddevele ile Fahreddin yeniden karşılaşmışlar bu durum Sadüddevele'nin Fahreddin'i öldürttüğü fikrini doğurmuş ve ona cephe alanlar Yahudi egemenliğine son vermişlerdir. Bir bakıma önceden bahsettiğimiz Bağdad semalarında İslâm alçaldı diyen Bar Habreaus'a cevabı dolaylı da olsa Ahi Ahmedşâh vermiştir.

Ahi Ahmedşâh'ın Öldürülmesi

Bu yolda canlar bile esirgenmez. Başım ve külâhın yeri mi olur? Başlarda sır ara, başını koy da nazar al.

Ahi Ahmedşâh

Kahramanların ölümleri asırlarca ahalinin lisanından eksik olmaz. Konya ahilerin reisi Ahmedşâh, Gazan hanın elçisi payitahta gelip zulüm yapınca yine sahneye çıktı. Bu ulu önder zulme dur diyerek elçiyi şehirden kovdu. Tabi muhalefet cephesi de boş durmadı. Ahmedşâh'ın bu tavrı ölümüne sebebiyet verecekti. Gazan Han'a yaranmak isteyen şarapsâlâr bir pusu kurarak Ahmedşâh'ı öldürdü. Fakat onun bedeni idi yok olan; cismi, düşüncesi ve ortaya koyduğu rolü asırlarca dillerde ve zihinlerde kalacaktı.

Osman Turan'a (1998: 619-620) göre Ahmedşâh ölünce Konya tamamen sahipsiz kaldı. Bu ölüm Konyalıları mateme boğdu. Konya'da kırk gün kimse dükkân açmadı. Cenazesine 15.000 kişi başı açık olarak yürüdü. Bu

ihitişamlı cenaze merasimi sonrası defnedildi. Geyhatu'nun "Ahi Atası" toprak görürken Moğollar da İslâmî kabul ederek Ahmedşâh gibi nice mücahidler yetiştirecekti.

Ahmedşâh'ın katili bizzat Konya büyükleri tarafından öldürüldü. Böylece Konya muhafızının kanı yerlerde kalmamıştı. Tabii bu vaziyeti gerçekleştiren bir ahi olarak Caruk idi.

SONUÇ

Ahi Evran erbabına Moğollar tarafından yapılan baskılar sonucu dönemin ahileri Mevlevî dergâhına mensup olmak zorunda bırakıldılar. Bu sebeple ahilik sadece teşkilat etrafında şekillenirken tekke ve zaviyelerde mevlevîlik hükmetme noktasına geldi. Hâkim sınıfa mensup mevlevîler Moğollar tarafından sözlerine itibar edilen kimselerdi. Bu durum onların Moğol tahakkümüne uğramalarını engelledi. Bu sebeple mevlevî dergâhı siyasî meşrutiyet kazanarak dönemin popülaritesini ifade etmekteydi.

Ahmed Eflâkî'ye (1973: 74-75) göre: "*Fetâların sultanı, zamanın az yetiştirdiği kişilerden olan Ahi Ahmed Şâh (Allah ona rahmet etsin) Konya Dâru'l-Mülkünün fütüvveddarlarının başı ve servet sahibi bir kişi idi; binlerce asker ve rindler topluluğunu eli altında bulundururdu*". Bu ifadeler karşısında Ahmed Eflâkî'nin onu sahiplenmesi kendisinin mevlevî olmasından kaynaklanır. Ahmedşâh teşkilatın sahibi olarak ahi, dergâh bazında ise mevlevî idi. Eflâkî başka yerde de bu ifademizi kanıtlar nitelikte olan ifadeye yer verir: "*O gün Tebriz'in bilginlerinden, fakirlerinden ve memleketin ileri gelenlerinden diğer ulu kişiler hazır bulunuyorlardı. Çelebi, çok heyecanlar gösterip Ahi Ahmed Şâh'ı çekip semâ'a soktu ve semâ esnasında kendi mübarek külâhını onun başına giydirdi.*" (Eflâkî, 1973: 273-274).

Ahmedşâh örneklerle belirttiğimiz gibi daima Konya'nın birliği, kudreti ve koruması ile meşgul olmuştur. Konya uğruna ırkdaşları karşısında Moğol-Selçuklu birliğinde yer alırken bazen de Moğollar karşısında yer almıştır. Bu durum onun Konya uğruna her şeyi göze aldığı göstergesidir. Özellikle Osman Turan'ın (2014: 299) ifadesiyle: "*Tarihin en kudretli ve şiddetli istilâlarından birini teşkil eden Moğol İstilâsı, Orta Asya Türklüğü ve medeniyeti için ağır neticeler ve Anadolu'da da bilhassa 1277'den sonra büyük sarsıntılar vücuda getirmesine mukabil bu ülkenin nihaî Türkleşmesinde mühim bir amil olmuştur,*" lafzını Ahi Ahmedşâh'ın gayesiyle bütünleştirmek mümkündür. Cimri Vak'âsı'nda Türkmenlere önce itaat edip sonra onların zulümleri karşısında tepki koyan Ahmedşâh, bu isyan hareketinin başarısızlığa uğramasında en etkili isimdi. Aynı zamanda o Geyhatu'yu Konya'yı işgal etme fikrinden vazgeçirmiş ve onu kendisine evlat yapmıştır. Ayrıca valide sultanın taht uğruna birlikten ödün vermesi sonrası Fahreddin Ali ile aralarına girerek olayı bertaraf etmiştir. Bir diğer sahne Fahreddin Kazvinî olayında görülür. Orada koyduğu tepki İlhanlıların İslâmî benimsemesinde dolaylı olarak katkısı olmuş ve Anadolu'yu bir zalimden kurtarmıştır. Son olarak Gazan Han'ın elçisini Konya'dan kovarak cesaretini göstermiş, fakat bu durum onun canına mal olmuştur. Bu sebeple cesaretiyle anılan Ahmedşâh Konya muhafızı olarak tarihte kendine yer edinmiştir.

KAYNAKÇA

Abû'l-Ferec, G. (1987). *Abû'l-Ferec Tarihi*. II. Doğrul, Ö. R. (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

----- (2011). *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*. Yaltkaya, Ş. (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ahmed b. Mahmud. (2011). *Selçuknâme*. Merçil, E. (Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Aknerli Grigor. (2012). *Okçu Milletini Tarihi*. Andriasyan, H. D. (Çev.). İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Akropolites, G. (2008). *Vekayinâme*. Umar, B. (Çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Aksarayî, K. M. (2000). *Müsâmeretü'l-Ahbâr*. Öztürk, M. (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Alican, M. (2016). *Tarihin Kara Yazısı Moğollar*. İstanbul: Timaş Yayınları.

- Anonim. *Selçuknâme*. (2014). Gök, H. İ. ve Coşguner, F. (Çev.). Ankara: Atıf Yayınları.
- Ayönü, Y. (2014). *Selçuklular ve Bizans*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Azîmî. (2006). *Azîmî Tarihi 'Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H. 430-538=1038/39-1143/44)*. Sevim, A. (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Baybars el-Mansûrî. (2016). *Et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye*. Polat, H. (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- (2000). *Baybars Tarihi 'Al-Melik-Al Zahir (Baybars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi'*. Yalçınkaya, M. Ş. (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bayram, M. (2005). *Şeyh Evhadü'd-din Hâmid el-Kirmânî ve Menâkıb-Nâmesi*. İstanbul: Kardelen Yayınları.
- Benjamin, T. ve Petachia, R. (2013). *Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın İslâm Dünyası Gözlemleri*. Arslantaş, N. (Çev.). İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Beyhakî, H. (2019). *Târîh-i Beyhakî*. Lügal, N. (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Bryennios, N. (2008). *Tarihin Özü*. Umar, B. (Çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Cahen, C. (2002). *Osmanlılardan Önce Anadolu*. Üyepazarıcı, E. (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Câhız. (2017). *Türklerin Faziletleri*. Şeşen, R. (Çev.). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Câmî, A. (1998). *Nefehâtü'l-Üns Min Hadarâti'l-Kuds*. Çelebi, L. (Çev.). İstanbul: Marifet Yayınları.
- Carpini, P. (2018). *Moğolistan Seyahatnamesi 13. Yüzyılda Avrupa'dan Orta Asya'ya Yolculuk*. Ayan, E. (Çev.). İstanbul: Kronik Kitap Yayınları.
- Crucis, R. M. (2018). *Doğu Seyahatnamesi Bir Dominikan Keşişin Anadolu ve Ortadoğu Yolculuğu*. Altunbaş, A. D. (Çev.). İstanbul: Kronik Kitap Yayınları.
- Cüveynî, A. A. (2013). *Tarih-i Cihan Güşa*. Öztürk, M. (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Demir, M. Ş. (2017). Rumlaşan Selçuklular Sahte Ricatı Unuttu: Köseadağ Savaşı (3 Temmuz 1243). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, IV (XII). <http://dergipark.gov.tr/atdd/issue/36311/411366>
- (2018). Türkiye'de Moğol Sömürüsüne Karşı Millileşme Hareketi: Cimri Vak'ası (1277). *Tigin Analitik Sosyal Bilimler Dergisi*, I (I). <http://dergipark.gov.tr/tigin/issue/38717/450233>
- (2018). Ortaçağ Savaş Stratejilerinde Bâr-ı Hâs: Köseadağ Savaşı Örneği. *Firaset Dergisi*, I (I). <http://dergipark.gov.tr/firaset/issue/37648/434881>
- Duman, A. (2013). *Nerşahînin Târîh-u Buhârâsı (İnceleme ve Tercüme)*. İstanbul: Ayışığı Kitapları Yayınları.
- Ebü'l-Fidâ. (2017). *Takvimü'l-Büldan*. Şeşen, R. (Çev.). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Eflâkî, A. (1973). *Âriflerin Menkıbeleri*. II. Yazıcı, T. (Çev.). İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- El-Cûzcânî, M. S. (2016). *Tabakât-ı Nâsirî 'Moğol İstilasına Dair Kayıtlar'*. Uyar, M. (Çev.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- El-Gırnâtî, M. (2018). *Gırnâtî Seyahatnamesi*. Sabuncu, F. (Çev.). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- El-Hüseynî, Ş. (1999). *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*. Lügal, N. (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- El-Hoyî, H. (2018). *Selçuklu İnşâ Sanatı*. Yakupoğlu, C. ve Musalı, N. (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- El-Ömerî, Ş. (2014). *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım 'Mesâlikü'l-Ebsâr'*. Batur, D. A. (Çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.

- En-Narşahî, M. (2013). *Târîh-i Buhârâ*. Göksu, E. (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Fazlullah, R. (2013). *Câmiü't-Tevârih İlhanlılar Kısmı*. Aka, İ., Ersan, M. ve Khelejani, A.H. (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- (2013). *Cami'ü't-Tevârih Selçuklu Devleti*. Göksu, E. ve Güneş, H. H. (Çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Göksu, E. (2010). *Türkiye Selçuklularında Ordu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İbn Bibi. (2014). *El-Evâmîrü'l-Alâ'iyye Fî'l-Umuûri'l-Alâ'iyye*. Öztürk, M. (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İbn Fazlan. (2016). *Seyahatnâme*. Şeşen, R. (Çev.). İstanbul: Bedir Yayınları.
- İbn Havkal. (2017). *10. Asırda İslâm Coğrafyası*. Şeşen, R. (Çev.). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- İbni Cübeyr. (2017). *Endülüsten Kutsal Topraklara*. Güler, İ. (Çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- İbnü'l-Adîm, K. (2011). *Bugyat at-Talab fî Tarih Halab Biyografilerle Selçuklular Tarihi Seçmeler*. Sevim, A. (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- , (2014). *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, Sevim, A. (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İbnü'l-Cezvî, A. (2014). *el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem'de Selçuklular (H.430-485-1038-1092)*. Sevim, A. (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İbnü'l-Cezvî, S. (2011). *Mir'âtü'z-Zamân Fî Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular*. Sevim, A. (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Joinville, J. (2016). *Bir Haçlının Hatıraları*. Kanat, C. (Çev.). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Kazvînî, H. M. (2018). *Târîh-i Güzide*. Öztürk, M. (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kinnamos, İ. (2001). *İoannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*. Demirkent, İ. (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kirmânî, E. (1999). *Rubaîler*. Kanar, M. (Çev.). İstanbul: İnsan Yayınlar.
- Quentin, S. (2006). *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)*. Ozbayoğlu, E. (Çev.). Antalya: DAKTAV Yayınları.
- Mâverdî, H. (2016). *Siyaset Sanatı 'Kitabü'l-Nasihâtü'l-Mülûk*. Sarıbiyık, M. (Çev.). İstanbul: ARK Yayınları.
- Mîrhând, M. (2015). *Ravzatu's-Safâ Fî Sîreti'l Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*. Göksu, E. (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mukaddesi. (2015). *Ahsenü't-Tekâsîm*. Batur, D. A. (Çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Müverrih Kiragos. (2009). *Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar*. Solmaz, G. (Çev.). İstanbul: Elips Kitap Yayınları.
- Müverrih Vardan. (2017). *Türk Fetihleri Tarihi*. Aslan, İ. (Çev.). İstanbul: Post Yayınları.
- Nâsır-ı Hüsrev. (1967). *Sefername*. Tarzi, A. (Çev.). İstanbul: MEB Yayınları.
- Niğdeli Kadı Ahmed. (2015). *Niğdeli Kadı Ahmed'in el-Veledü's-Şefik ve'l-Hâfidü'l-Halîk'i*. I. Ertuğrul, A. (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Nîşâbü'rî, Z. (2018). *Selçuknâme*. Fidan, A. G. (Çev.). İstanbul: Kopernik Yayınları.
- Nizâmî, A. (2016). *Çehâr Makâle*. Soysal, E. E. (Çev.). İstanbul: Demavend Yayınları.

- Nizâmü'l-Mülk.*Siyâset-nâme*. (2016).Köymen, M. A. (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Pachymeres, G. (2009).*Bizanslı Gözüyle Türkler*. Barlas, İ. B.(Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Piyadeoğlu, C.(2018). *Sultan Alparslan Fethin Babası*. İstanbul: Kronik Kitap Yayınları.
- Polo, M. (2017).*Marco Polo'nun Geziler Kitabı*. Güngören, Ö. C.(Çev.). İstanbul: Yol Yayınları.
- Psellos, M. (2014).*Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*. Demirkent, I.(Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Rubruk, W. V. (2019). *Moğolların Büyük Hanı'na Seyahat*. Ayan, E. (Çev.). İstanbul: Kronik Kitap Yayınları.
- Sipehsâlar, F. (2011).*Mevlânâ ve Etrafındakiler*. Yazıcı, T.(Çev.). İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Turan, O. (1998).*Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- (2018).*Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- (2014).*Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- .(2014). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- .(2014). *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Urfalı Mateos. (2000).*Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*.Andreasyan, H. D. (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.